

**8-SINF ONA TILI DARSLIGIDAGI PUBLITSISTIK VA BADIY
MATNLAR USTIDA ISHLASH**

Po‘latova Marjona Inomjon qizi

polatovamarjona126@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda 8-sinf ona tili darsligidagi publitsistik va badiiy matnlarning o‘ziga xos xususiyatlari, ular ustida ishlashning metodik jihatlari yoritiladi. Ikki uslubdagi matnlarni tahlil qilishda qo‘llanadigan mezonlar, vazifa turlari va interfaol usullar asoslanadi, o‘quvchilarning nutq va axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirish yo‘llari ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: Ona tili, publitsistik matn, badiiy matn, matn tahlili, uslubiy xususiyat, kompetensiyaviy yondashuv, media savodxonlik.

Ona tili ta’limining asosiy maqsadi o‘quvchida tilni ongli va ijodiy qo‘llash ko‘nikmasini shakllantirishdir. Bu maqsadga erishishda matn markaziy didaktik birlik bo‘lib xizmat qiladi. 8-sinf darsligida o‘quvchilar turli uslubdagi matnlar bilan, jumladan publitsistik va badiiy matnlar bilan tanishadi. Ikki uslubning maqsadi, til vositalarini tanlash tamoyili va o‘quvchiga ta’sir usuli turlicha bo‘lgani uchun ular ustida ishlash ham har xil metodik yondashuvni talab qiladi. Ularni bir xil qolipda tahlil qilish o‘quvchining uslubiy farqni his qilishiga to‘sqinlik qiladi.

Publitsistik matnlar ustida ishlash xususiyatlari. Publitsistik matn ijtimoiy hayotdagi dolzarb masalalarni yoritadi, o‘quvchini ishontirish, fikrini shakllantirish va harakatga undashga qaratiladi[1]. Unda aniq faktlar bilan muallif pozitsiyasi uyg‘unlashadi. Shu sababli bunday matn bilan ishlashda quyidagilar muhim:

1. *Fakt va fikrni farqlash.* O‘quvchi matndagi aniq ma’lumotlarni muallifning baho va xulosalaridan ajratishni o‘rganadi (masalan, ikki ustunli jadval orqali).

2. *Muallif pozitsiyasi va maqsadini aniqlash.* Muallif nimani isbotlamoqchi, kimga murojaat qilmoqda, qaysi dalillarga tayanmoqda, degan savollar qo‘yiladi.

3. *Sarlavha, kirish va xulosa vazifasini tahlil qilish.* Sarlavhaning e’tiborni tortuvchi va mavzuni ifodalovchi roli ko‘rsatiladi.

4. *Uslubiy vositalarni kuzatish.* Ommabop leksika, ritorik so‘roq va undov, takror, qiyoslash kabi ta’sirchanlik vositalari matn ichida topiladi va ularning vazifasi izohlanadi.

5. *Media savodxonlik elementlari.* O‘quvchi axborot manbasiga, uning ishonchliligi va muallif yondashuviga tanqidiy qarashga o‘rgatiladi, bu bugungi axborot muhitida alohida ahamiyat kasb etadi.

Badiiy matnlar ustida ishlash xususiyatlari. Badiiy matn o‘quvchining his-tuyg‘usi va tasavvuriga ta’sir qiladi, voqelikni obrazlar orqali aks ettiradi. So‘z unda ko‘pincha ko‘chma ma’noda qo‘llanadi, shuning uchun tahlilda quyidagilarga e’tibor qaratiladi:

Matnni his qilib o‘qish. Ifodali o‘qish, intonatsiya va pauza orqali matnning ruhiyatiga kirish tahlilning birinchi bosqichi bo‘ladi.

Obraz va g‘oyani aniqlash. Qahramon xatti-harakati, nutqi va muallif munosabati orqali asar g‘oyasi izlanadi.

Tasviriy vositalar tahlili. O‘xshatish, jonlantirish, sifatlash, mubolag‘a kabi vositalar mazmun bilan bog‘lab o‘rganiladi. Bunda ularni shunchaki nomlash emas, matnga qanday ta’sir ko‘rsatayotganini tushuntirish asosiy talab bo‘ladi.

Kompozitsiyani kuzatish. Voqealar bog‘lanishi, boshlanma va yakun, tasvir va tavsif o‘rni ko‘rsatiladi.

Ijodiy topshiriqlar. Matnni davom ettirish, qahramon nomidan fikr bildirish, boshqa uslubda qayta yozish kabi vazifalar o‘quvchi tasavvurini rivojlantiradi[2].

Eng samarali yo‘llardan biri ikkala turdagi matnni bir mavzu doirasida solishtirishdir. Masalan, bir hodisa haqida yozilgan publitsistik parcha va badiiy parcha Venn diagrammasi yoki qiyosiy jadval yordamida tahlil qilinadi: maqsadi, til vositalari, ta’sir usuli va muallifning o‘rni bo‘yicha farqlar aniqlanadi. Bu o‘quvchida uslub tushunchasini amaliy shakllantiradi va nutq uslublarini o‘rinli qo‘llash ko‘nikmasini mustahkamlaydi.

Ikkala matnda ham imlo, punktuatsiya, so‘z turkumlari va gap qurilishi mavzulari alohida qoidalar sifatida emas, matn ichida o‘rganilganda yaxshi o‘zlashtiriladi. Masalan, uyushiq bo‘laklar, ajratilgan bo‘laklar yoki kirish so‘zlarning publitsistik va badiiy matndagi vazifasi qiyoslansa, o‘quvchi grammatik birlikning uslubiy ahamiyatini anglaydi[3].

Publitsistik matnlarda

“Bilaman – bilishni xohlayman – bilib oldim” jadvali, fikr va faktni ajratish jadvali, munozara va matbuot anjumani kabi shakllar; badiiy matnlarda klaster, ifodali o‘qish, “Fikrlar hujumi”, qahramonga savol berish va ijodiy yozma ishlar foydali. Bunda dars bosqichlari (matnga tayyorlov, o‘qish, tahlil, mustahkamlash, ijodiy qo‘llash) izchil bo‘lishi, topshiriqlar murakkablik bo‘yicha tabaqalanishi lozim.

Publitsistik va badiiy matnlar ustida ishlash o‘zaro farq qiluvchi metodik yondashuvni talab qiladi: publitsistik matnda tahlil, dalil va tanqidiy baholash, badiiy matnda obraz, his-tuyg‘u va ijodiy talqin ustuvor bo‘ladi. Ikki yondashuvni uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning matnni to‘liq tushunishi, uslubiy farqni anglashi va nutq kompetensiyasini rivojlantirishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Graff G., Birkenstein. C. They Say / I Say: The Moves That Matter in Academic Writing. 2018.
2. Hacker D., Sommers N. A Writer’s Reference. 2020.
3. Konul Aydın Nehmetova, Yazı işinin teşkili metodikası, Baki. 2020.